

Identitate românească, identitate europeană în secolul al XVIII-lea

Valentin Ciocan
valciocan@yahoo.com

În condițiile aderării României la Uniunea Europeană, se manifestă puncte de vedere diverse privind locul și rolul istoriei noastre în noua situație internațională a țării. Slăbirea interesului pentru istoria românească în favoarea unei istorii europene care să excludă momente importante din existența noastră ca popor sau prevestirile pesimiste privind pierderea rapidă a identității românești în cadrul Uniunii Europene sunt puncte de vedere cu care nu putem fi de acord.

Evidențierea prezenței active a românilor în Europa, participarea lor la progresul și modernizarea societății europene de-a lungul istoriei, la crearea și evidențierea valorilor autentice ale civilizației sunt realități incontestabile, dar insuficient cunoscute.

Acest articol se dorește o încercare de evidențiere a importanței unei perioade caracterizate prin transformări spectaculoase ale societății, în special în Europa apuseană, iar în cazul societății românești prin pregătirea condițiilor în vederea trecerii la lumea modernă. Este vorba despre secolul luminilor, așa cum a fost numit veacul al XVIII-lea. În același timp, dorim să subliniem importanța spațiului cultural vâlcean în dezvoltarea spiritului novator și răspândirea ideilor specifice lumii moderne încă din secolul al XVIII-lea mai ales că această perioadă este, pentru teritoriul românesc, una cu puternice accente conservatoare.

Atunci când se vorbește despre iluminismul românesc se vorbește, cu siguranță, despre Școala ardeleană. Se cunoaște mai puțin că iluminismul românesc înseamnă, în egala măsură și Școala rămniceană.

Școala rămniceană de la sud de Carpați și Școala ardeleană de dincolo de lanțul carpatic nu s-au aflat în concurență și n-au rivalizat niciodată. Activitatea acestor focare de cultură și propagatoare de cultură românească s-a desfășurat într-o direcție care s-a suprapus unui nobil țel comun: luminarea minții oamenilor prin înființarea de școli, tipărirea de cărți în limba română, dezvoltarea culturii naționale în ansamblul său.

Propun, prin acest articol, o analiză comparativă privind activitatea a doi reprezentanți de seamă ai celor două curente culturale și ideologice românești din secolul al XVIII-lea: Petru Maior, ca exponent al Școlii ardeleni și Chesarie ca reprezentant al Școlii rămnice. L-am ales pe Petru Maior nu numai pentru că el ar fi „*cel mai tipic reprezentant al Școlii ardeleni*”, cum spunea Ioan Lupaș, ci și pentru că el este singurul dintre corifeii ardeleni care a reușit să-și tipărească lucrarea sa fundamentală, ***Istoria pentru începutul românilor în Dacia***. Tipărită, lucrarea sa a putut să fie studiată de cercuri largi de cititori, cartea devenind „*evanghelia tinerei generații*”, așa cum spunea Sextil Pușcariu.

Operele celor doi cărturari sunt vizibil diferite deoarece și climatul în care au activat ei era diferit.

Reprezentanții Școlii ardeleni se află într-o permanentă dispută cu adversarii poporului român, cei care încercau să nege originea latină și continuitatea românilor în spațiul geografic de formare ca popor. Atacurile lui Eder, Engel, Sulzer, Pray trebuiau

combătute cu argumente științifice, iar cărturarii ardeleni își pun în valoare întreaga lor capacitate și informațiile de care dispun pentru argumentarea drepturilor legitime ale poporului român. Eforturile corifeilor ardeleni sunt evidențiate puternic odată cu redactarea Supplex-ului din anul 1791, important program de luptă pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania.

La sud de Carpați, unde se manifesta dominația turco-fanariotă cu consecințe grele pentru români, după pacea de la Kuciuk-Kainargi se simte o oarecare înviorare a activității în toate domeniile. Domnitorul Alexandru Ipsilanti, în vremea căruia își evidențiază opera sa Chesarie Râmniceanul, sprijină dezvoltarea culturală a țării, păstrând limitele unei societăți conservatoare și ale unui regim autoritar, urmărit îndeaproape de puterea suzerana, Turcia.

Acestea erau, în linii generale, condițiile în care Petru Maior, în Transilvania și Chesarie de la Râmnic, în Țara Românească își definitivau operele lor de importanță istorică.

În planul preocupărilor lor, în mod asemănător, cei doi cărturari au acordat o atenție deosebită dezvoltării școlii românești. Se spune ca episcopul de la Râmnic ar fi cheltuit, în cei 7 ani cât a durat episcopatul său, peste 150 de pungi de bani, cu reforma, îmbunătățirea școlilor, tipografiei, bisericilor, mănăstirilor, cu ajutorarea celor lipsiți.¹ La rândul sau, Petru Maior, în perioada când era preot la Reghin, a desfășurat o activitate susținută pentru salvarea și înmulțirea școlilor românești ocupându-se chiar el de învățătura copiilor.²

În privința operelor scrise ale celor doi cărturari, deosebirea dintre ele este de întindere, precum și în ceea ce privește cantitatea de informații transmise. Subliniem, totuși, faptul ca în privința mesajului transmis scrierile celor doi se aseamănă.

Petru Maior își exprimă punctul său de vedere într-o lucrare specială, de mare întindere pe care are posibilitatea să o tipărească în anul 1812, folosindu-se și de calitatea sa de cenzor al Tipografiei Regale din Buda. *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* a lui Petru Maior are un caracter polemic, autorul „își bate joc de adversarii poporului român dezvăluindu-le superficialitatea și reaua credință flagrantă, păstrează însă un ton de diferență față de autoritatea politică, de constituția țării”³.

Opera de căpătâi a lui Chesarie de la Râmnic este formată de Mineele tipărite de acesta în perioada episcopatului său. În predosloviile acestora episcopul râmnicean plasează idei de importanță deosebită privind „începuturile românilor”. Chesarie nu reușește să scrie și să tipărească o lucrare de mare întindere cu un conținut exclusiv istoric. Nu știm dacă a încercat lucrul acesta, dar nu ne îndoim de capacitatea lui de a redacta o asemenea lucrare ținând seama de faptul că el este autorul unei istorii a războiului ruso-turc din 1768-1774.⁴

¹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1969, p.431

² Este vorba de perioada cuprinsă între anii 1784-1809. Începând cu anul 1809, Petru Maior devine cenzor la tipografia crăiască din Buda.

³ Manole Neagoe, *Prefața la Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Editura Albatros, București, 1971, p. 50

⁴ Alexandru Piru, *Literatura română veche*, Editura pentru literatura, București, 1962, p. 492.

Este sigur faptul ca episcopul râmnicean a dorit ca ideile lui despre „*linia neamului*” să fie receptate de masele largi ale poporului fără ca el să ajungă în conflict cu autoritățile politice.

Cronicarul vâlcean nu face polemică; nici nu i-ar fi permis spațiul și, apoi, el nici nu cunoștea provocările istoricilor străini care se întetesc după Supplex-ul din 1791. Exista, prin urmare o diferență în timp între cei doi cărturari.

Chesarie își elaborează și tipărește opera sa între anii 1776 și 1780, pe când Petru Maior își tipărește *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* în anul 1812. Mai putem aminti aici deosebirea de confesiune dintre cei doi cărturari: Petru Maior era exponentul bisericii unite din Transilvania, în timp ce Chesarie era episcop ortodox.

Dincolo de aceste deosebiri pot fi remarcate asemănările din planul fondului general de idei exprimate întâlnite în operele celor doi cărturari români. Ilumi niști amândoi, nu putem să nu recunoaștem că în privința cantității de informații balanța înclină în favoarea reprezentantului Școlii ardelene, acesta având posibilitatea să studieze mai mult la Blaj, Roma, Viena. Lectura variată și bogată de care a beneficiat Maior, i-a oferit un orizont vast și posibilitatea să se ridice la o interpretare superioară a lumii, a fenomenului religios și istoric.

Chesarie rămâne un slujitor al bisericii, dar un slujitor care promovează cu prioritate „*folosul cel de obște*”, după cum afirma chiar el. Acesta vine în contact cu ideile iluminate la București sau la Râmnic citind publicațiile Occidentului care ajungeau, în acea perioadă, la noi în țară. Îl interesează în mod deosebit Enciclopedia franceză, a lui Diderot, pe care o dobândește după mari insistențe prin intermediul negustorului Hagi Pop din Sibiu. Chesarie devine primul cărturar român care traduce texte din opera fundamentală a Luminismului. În aceeași perioadă circulau prin țările române și traduceri din Voltaire și alte lucrări ale luminismului francez pe care vlădica de la Râmnic le cunoștea cu siguranță.⁵

Atât Petru Maior în „*Istoria...*” sa, cât și Chesarie în prefetele la Mineiele tipărite de el, fiecare în stilul său și fiecare cu argumentele lui, vorbesc despre originea poporului român și a limbii române, despre strămoșii noștri cei mai îndepărtați....

Petru Maior este susținătorul înflăcărat al originii pur latine a poporului român, iar în lucrarea sa acordă un spațiu însemnat acestei probleme. Cărturarul ardelean susține că după cucerirea Daciei de către romani, dacii au fost exterminați, iar care au reușit să scape au fugit la „*învecinații și prietenii lor carii și-n rășboiu îi ajutase pre dachii asupra romanilor*”⁶. Frumoasa Dacie rămânea, potrivit lui Petru Maior, pustie și „*Traian văzând Dachia deșartă acum de locuitori*” a adus mulțime de romani care să stăpânească satele și orașele⁷(...). Maior combate teza potrivit căreia romanii veniți în Dacia s-ar fi căsătorit cu femeile dace. Insistența cu care susține aceste idei se explică prin dorința de a combate teza lui Engel care admitea un amestec între dacii rămași în viață și coloniștii romani.

Cu peste trei decenii înaintea lui Maior, Chesarie își tipărește ideile sale referitoare la originea poporului român. Judecând lucrurile cu multă profunzime, învățatul

⁵ *Ibidem*, p. 542.

⁶ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, vol. I, Ed. Albatros, București, 1971, p. 99.

⁷ *Ibidem*, p. 100

vâlcean formulează ipoteze care se apropie mai mult de adevărul istoric decât Maior. Pentru cărturarul râmnicean, problema originii poporului român este clară: strămoșii noștri se numeau „*dachi și gheți*” care au avut războaie cu „*râmlenii*”. Traian nu i-a exterminat pe daci, ci i-a ținut „*în supunere*” și „*le lua dajde*”⁸.....

Episcopul cărturar de la Râmnic este printre primii care susțineau ideea unei stratificări sociale în Dacia după cucerirea romană. Ideea unei stratificări sociale este prezentă și la Petru Maior care afirma că Traian a adus în Dacia „*mulțime de cetățeni romani spre a moșteni satele și orașele*” pentru că „*Dachia*” era lipsită de „*stăpânitori și agonisitori*”.⁹ Învățătul ardelean este într-o permanentă confruntare cu adversarii adevărului istoric privind continuitatea românilor în spațiul vechii Dacii combătând, punct cu punct, teoriile potrivnice, formulând ipoteze solide care și astăzi sunt valabile în istoriografia noastră.

Pentru Chesarie de la Râmnic lucrurile au stat cu totul altfel. El nu a elaborat o lucrare riguros științifică deoarece nu a avut posibilitatea să o facă. Opera sa cu conținut istoric (ne referim aici la prefetele Mineiilor pe care le-a tipărit), are mai mult un caracter informativ. Cărturarul râmnicean se adresează „*patrioților*” săi, oamenilor simplii, iar pentru aceasta nu era nevoie de prea multe argumente. Informațiile transmise au, însă, o mare însemnătate istorică.

Învățătul vâlcean este mândru că află „*linia neamului*” care „*de la râmleni se trage*” și dorește ca acest sentiment de mândrie să-i mistuie pe toți românii. Originea unui popor are mare importanță în afirmarea acestuia, iar Chesarie scoate în evidență originea nobilă a poporului roman. Problema continuității nu ridică, la Chesarie, niciun semn de întrebare. Populația daco-romană a durat, după retragerea aureliană, cu forme proprii de organizare până la apariția statelor feudale românești.

Chesarie formulează unele ipoteze, mai devreme decât corifeii Școlii ardelenne, care sunt recunoscute și astăzi: ideea continuității dacilor sub stăpânire romană, ideea stratificării sociale în Dacia cucerită de Traian, etc. El nu insistă asupra amănunțelor și demonstrațiilor pentru că nu-i permite spațiul în care s-a hotărât să-și exprime convingerile, dar scrierile lui sunt destinate populației simple în primul rând. Într-o societate în care biserica are un rol important, așa cum era societatea medievală, cuvântul unui slujitor al bisericii nu era pus la îndoială de către oamenii din popor.

O altă idee comună operelor celor doi cărturari este unitatea tuturor românilor. La Petru Maior această idee apare cu claritate el amintind în ***Istoria pentru începutul românilor în Dacia*** despre românii din toate provinciile românești. Cărturarul ardelean scoate în evidență fapte deosebite ale voievozilor români din cele trei țărișoare românești începând cu Basarab I Întemeietorul, continuând cu Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș. Referitor la Iancu, Petru Maior subliniază originea lui românească așa cum a fost și Gelu, ducele românilor din Ardeal¹⁰. Mai spune Maior ca „*vârtutea românilor trebuie judecată după faptele lor și nu după condeiul unor necumpătați*”¹¹.

⁸ I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia română veche*, tom II, Ed. Academiei Române, București, 1910, p.216.

⁹ Petru Maior, *op. cit.*, p. 103.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

Scrierile lui Chesarie exprima, de asemenea, conștiința unității românești dincolo de divizarea politico-statală. El vorbește despre Țara Românească precum despre o țară a tuturor românilor care se întinde în granițele anticei Dacii.

Sunt, cele prezentate, idei de mare importanță pentru un popor a cărui identitate era amenințată. Ele vor fi răspândite printre români prin intermediul scrierilor celor doi cărturari, fără să cunoască stavilă. Este cunoscuta intensă circulație a Mineiilor lui Chesarie în tot spațiul românesc, iar opera lui Petru Maior a constituit izvor de inspirație pentru generațiile care au pregătit și au realizat România modernă, începând cu Tudor Vladimirescu și continuând cu generația pașoptistă, așa cum remarcă și Alexandru Duțu.

Mai trebuie evidențiată, ca o trăsătură comună a celor doi cărturari, preocuparea lor pentru a da scrieri în limba poporului din care făceau parte.

Chesarie trudește fără odihnă pentru tălmăcirea cărților „*pre limba românească*” îndemnându-se pe propria-i cheltuială să le tipărească într-un timp cât mai scurt.

Maior subliniază și el nevoia de carte în limba română pentru populația românească din Ardeal, în special. El își exprimă supărarea față de lipsa de interes în această privință a episcopului Ioan Bole care „*de-ar avea râvnă spre științe cum are spre economie, multe plase de cărți ar fi dat la lumină pentru luminarea a tot neamul românesc*”¹².

Majoritatea românilor ardeleni își păstra credința ortodoxă, aceeași cu aceea a fraților lor de dincolo de Carpați. De la ei așteptau sprijinul pentru a se lumina de la făclia slovei tipărite în limba română. Chesarie a îndeplinit cu responsabilitate nobila misiune de a da românilor din Transilvania ceea ce asupritorii lor vremelnici nu erau interesați să le dea: posibilitatea de a-și cunoaște trecutul și pe strămoșii lor. Amintirea că rădăcinile lor sunt înfipite adânc în pământul îmbelșugatei Dacii de odinioară, neputându-le clinti nicio furtună de-a lungul veacurilor, i-a făcut pe românii ardeleni și de pretutindeni să grăbească lupta pentru cucerirea locului ce li se cuvenea în istorie, acela de popor liber, demn și puternic într-o țară liberă și întregită.

Putem spune, fără teama de a greși, că opera lui Chesarie a cunoscut o mai rapidă circulație și a fost cunoscută mai repede în popor după tipărirea ei decât ***Istoria*** lui Petru Maior. Ideile lui Chesarie puteau să fie receptate cu ușurință și de neștiutorii de carte care aveau posibilitatea să le afle cu prilejul slujbelor de la biserici. O circulație însemnată a cunoscut și ***Istoria pentru începutul românilor în Dacia*** a lui Petru Maior, dar fiind o lucrare de întindere mai mare și cu un conținut mai bogat de amănunte putea mai greu să ajungă la oamenii simplii din popor și să fie receptată de aceștia.

Chesarie și Petru Maior, exponenți ai unor centre culturale diferite, activând în medii diferite au, în schimb, același obiectiv pus în slujba poporului român și împreună fac parte din Școala iluministă românească. Ei se încadrează, totodată în curentul ideologic modern, manifestat pe continent, ce pregătea Europa pentru un nou tip de societate. Spiritul european al celor doi reprezentanți de seamă ai spiritualității românești marchează prezența românească în Europa într-o convergență normală cu frământările acesteia, dovada apartenenței spațiului nostru la spațiul european.

¹² Petru Maior, *op cit.* p. 99

Summary

This article is an attempt to highlight the importance of a period characterized by spectacular transformations of the society, particularly in Western Europe, and in the case of the Romanian society, by preparing the conditions for the transition to the modern world. It is about the Enlightenment, as it was named the eighteenth century. At the same time, we wish to emphasize the importance of the Valcea culture in the development of the innovative spirit and the spreading of the modern world specific ideas since the eighteenth century, especially because this period is, for the Romanian territory, a conservative one.

When we speak about the Romanian Enlightenment, we certainly mention the Transylvanian School. It is less known that the Romanian Enlightenment means equally Valcea School. I propose through this article, a comparative analysis on the role of two Romanian cultural centers in the eighteenth century highlighted by the work of some outstanding representatives of these centers. We speak about Petru Maior and Chesarie Râmnicéanul.

Bibliografie selectivă

1. Bianu Ion, Hodoş Nerva, **Bibliografia română veche**, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1910.
2. Cristea Gherasim, **Istoria Eparhiei Râmnicului**, Ed. Conphys, Rm. Vâlcea, 2009.
3. Djuvara Neagu, **Intre Orient şi Occident**, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995.
4. Duţu Alexandru, **Coordonate ale culturii româneşti în secolul al XVIII-lea**, Ed. pentru literatură, Bucureşti, 1968.
5. Eliade Pompiliu, **Influenţa franceză asupra spiritului public în România**, Ed. Univers, Bucureşti, 1982.
6. Iorga Nicolae, **Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea, vol. I, II**, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969.
7. Maior Petru, **Istoria pentru începutul românilor în Dacia, Vol. I**, Ed. Albatros, Bucureşti, 1971.
8. Piru Alexandru, **Literatura română veche**, Ed. pentru literatură, Bucureşti, 1962.